

O'ZBEK XALQ PEDAGOGIKASINING ZAMONAVIY IJTIMOY G'OYALARI

*Denov Tadbirkorlik va Pedagogika instituti Pedagogika fakulteti 2-
bosqich talabasi **Normo'minova Shohsanam Sherzod qizi***

Tel raqam: 97 071 02 82

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O'zbek xalq pedagogikasining zamonaviy ijtimoiy g'oyalari tizimli tarzda tahlil qilinadi. Xususan, xalq pedagogikasida asrlar davomida shakllangan tarbiyaviy qadriyatlarning bugungi jamiyat ehtiyojlari bilan uyg'unligi, ularning zamonaviy ijtimoiy ong va madaniyatga ta'siri ochib beriladi. Maqolada ota-ona va jamoa tarbiyasiga asoslangan ijtimoiy mas'uliyat, o'zaro hurmat, insonparvarlik, halollik, mehnatsevarlik kabi g'oyalarning hozirgi ta'lim va tarbiya tizimida qo'llanishi muhim omil sifatida ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, xalq pedagogikasining hozirgi global ijtimoiy jarayonlardagi ahamiyati, yosh avlodda fuqarolik ongini shakllantirish, milliy o'zlikni anglash hamda sog'lom ijtimoiy muhit yaratishdagi o'rni yoritiladi. Maqola milliy pedagogik meros asosida innovatsion yondashuvlarni ishlab chiqish zaruratini ham asoslaydi.*

Kalit so'zlar: *O'zbek xalq pedagogikasi, zamonaviy ijtimoiy g'oyalar, milliy tarbiya tizimi, axloqiy qadriyatlar, insonparvarlik fuqarolik ong, jamoaviy tarbiya, mehnatsevarlik, madaniy meros, innovatsion yondashuv.*

Kirish: Bugungi globallashuv, madaniy integratsiya va ijtimoiy ongning keskin o'zgarib borayotgan davrida yosh avlod tarbiyasi va ijtimoiy qadriyatlarning uzviyligini ta'minlash dolzarb vazifalardan biridir. Ayniqsa, bu jarayonda milliy pedagogik meros — xalqimiz asrlar davomida yaratgan, amaliy hayot tajribasiga tayangan xalq pedagogikasi alohida o'ringa ega. O'zbek xalq pedagogikasi nafaqat tarbiya usullari, balki xalqning ijtimoiy,

axloqiy va estetik qarashlarini o'zida mujassam etgan qadriyatlar tizimidir. U oilaviy munosabatlardan tortib, jamoaviy hayot, odob-axloq, mehnat, insonparvarlik, o'zaro yordam kabi ko'plab ijtimoiy yo'nalishlarda boy g'oyalarni ilgari suradi.

Zamonaviy ijtimoiy muhitda yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash, sog'lom dunyoqarash, milliy o'zlikni anglash, tolerantlik, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirishda xalq pedagogikasining o'rni beqiyosdir. Ayniqsa, hozirgi raqamli jamiyatda yoshlar orasida yuzaga kelayotgan individualizm, ijtimoiy befarqlik va qadriyatlarga loqaydlik sharoitida xalq pedagogikasidagi ijtimoiy g'oyalarni zamonaviy ta'lim-tarbiya tizimiga uyg'unlashtirish zaruriyati keskin ortib bormoqda. Mazkur maqolada O'zbek xalq pedagogikasining zamonaviy ijtimoiy g'oyalari, ularning hozirgi davr ijtimoiy-madaniy sharoitlarida tutgan o'rni, amaliy ahamiyati va ta'lim-tarbiya jarayoniga integratsiyalash imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shu orqali milliy qadriyatlarimizni asrab-avaylash, ularni yosh avlod ongiga singdirish va ularni ijtimoiy yetuk shaxslar sifatida kamol toptirish yo'llari yoritib beriladi.

Asosiy qisim: Ajdodlar tajribasini o'rganish zamonaviy pedagogika fanining asosiy vazifalaridan biridir. Biroq tarbiyaning milliy xususiyatlariga murojaat qilish madaniy jihatdan o'z qobig'iga o'ralib qolmasligiga olib kelmasligi kerak. Zamonaviy pedagogika fanining maqsadi milliy xususiyatlar asosida fanning zamonaviy muammolarini echishga yordam beruvchi, uning rivojiga o'z hissasini qo'shuvchi kuchlarni topishdan iborat bo'lmog'i lozim. Hozirda dunyoning turli davlatlarida xalqlarning madaniy xususiyatlariga katta e'tibor berilishi mavjud madaniy yutuqlarning hozirgi zamon talablariga javob berishi, ma'lum muammolarni hal qilish uchun ulardan foydalanish masalasining keskinligini tushirmaydi. O'sib kelayotgan avlodni hayotga tayyorlashning ko'paslik tajribasi yordamida yoshlarning zamonaviy bozor iqtisodiyot munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyatga tayyorlash mumkinmi, degan masalada qizg'in bahs munozara boradi. Qanday

qilib xalqning o'z milliy qiyofasi, madaniy xususiyatlarini tiklamasdan bugunning muammolarini echsa bo'ladi?

Shubhasiz, moziy tajribasida, xalqpedagogikasida ta'lim va tarbiya jarayonlarida qo'llash mumkin bo'lgan ko'p narsa bor. Xalq pedagogikasi shaxsga ijtimoiy xususiyatlarni paydo qilish uchun lozim bo'lgan pedagogik bilim, ko'nikma va malakalar, ta'lim-tarbiya berish yo'llari, vositalarining majmuasi hisoblanadi. Milliy pedagogika xalqning ta'lim-tarbiya masalasi yuzasidagi qarashlari, g'oyalari, an'analari asosida shakllanadi. Milliy pedagogikaning tengsiz qadriyatishuki, u, birinchidan, o'zida asrlar davomida shakllangan pedagogik haqiqatlarga ega, ikkinchidan, esa u hayotiy, amaliy xarakterga ega. U o'z ifodasini xalqpedagogikasining barcha g'oyalari amaliy tajribaga asoslanganligi, amaliyotda sinalgan va yosh avlodni tarbiyalash boyicha amaliy faoliyatga qaratilganligida topadi. Xalq pedagogikasidagi mavjud hayotiy (maishiy, mehnat, axloqiy) va pedagogikma'lumotlar, kuzatuvlar muhim ahamiyatga ega bo'lib, bular muomala jarayonida ham kattalar, ham bolalar tomonidan bir xil o'zlashtiriladi. Xalq pedagogikasitarixiy va ijtimoiy tajriba mahsuli bo'lishi bilan birga ijtimoiy axloq va ijtimoiy moslashuv malakalarining shakllanishi vositasi, omili hisoblanadi. Xalq pedagogikasi jamiyatning pedagogik madaniyatidagi eng yaxshi qadriyatlarni mujassamlashtirgan: kattalarga hurmat, mehmondo'stlik, mehnatsevarlik, yuqorioxloq, rostgoylik va boshqalar. Xalq pedagogikasining ijtimoiy xarakteri yana shundaki, u ko'pgina etnomadaniyhodisalar - dunyoqarash, tibbiyot, etika, din, ekologiya va boshqalar bilan o'zaro munosabatda yorqin namoyon bo'ladi. Bu muammolar olimlar tomonidan o'rganilmoqda. O'zbek xalq pedagogikasida shaxs dunyoni hayotiy va shaxsiy tajriba orqali o'zlashtiradi, degan teran fikr mavjud, chunki u boshqa shaxslar bilan muomalaga kirar ekan, ularning o'ziga xos xususiyatlarini o'rganadi. O'zbek xalqida shunday naql bor: chaqaloq hali shaxs emas, u tom ma'nodagi inson bo'ladimi, yo'qmi - bu uning ota-onasi, uni o'rab muhit va boshqa odamlar bilan o'zaro munosabatiga bog'liq. Shuning

uchun xalq pedagogikasida ta'kidlanishicha go'dak faqatgina avlodlar tomonidan erishilgan, ishlabchiqarilgan turli ong shakllarini o'zlashtirsagina go'dak shaxsga aylanadi.

Bolaning tug'ilishi bilan tarbiyani boshlamaslik halq hayotining rivoji, oldinga intilishiga salbiy ta'sir etadi. Bu g'oya ko'psonli xalq rivoyatlari, afsonalari, dostonlarida o'rin olgan. Agar uni zamonaviy tushunchalarda ifodalasak, o'zbekxalq pedagogikasining asosini bolaga g'amxo'rlik qilish, uning sog'ligi haqida qayg'urish, uning hayotini himoya qilish, kattalar tomonidan uning aqliy rivojini, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasi uchun ularga ta'sir qilishningmajmuasi tashkil etadi.

O'zbeklar etnografiyasini o'rganish uchun turli xil materiallarni tahlil qilarekanmiz, u o'ziga yarasha mukammal inson modelini yarata olishini e'tirofetishimiz mumkin.O'zbek xalq pedagogikasida sevgi, oila, bolalar haqidagi qarashlar ko'p yilliktajriba ta'sirida shakllangan. Bu tushunchalarning qonun va qonuniyatlarida pedagogik amaliyotda sinalgan tarbiya normalari, qoidalari o'z aksini topgan. Xalq pedagogikasida oila inson hayotida eng asosiy tarbiya omili sifatida ko'riladi. Oila jamiyat negizidir.

Oila bolalarga ta'sir etish usullari, odat-an'analarini bilishikerak. U dam olish tartibini, bolalarning mehnat va o'quv mashg'ulotlarinibelgilashi lozim. Shuningdek, oila ota-ona va bolalar orasidagi o'zaro munosabatlarning eng qulay me'yorlarini ishlab chiqadi. Chunki bola o'ziniqiziqtirgan masalalar boyicha eng avvallom bor o'z ota-onasi bilan o'rtoqlashadi. Bu erda oila a'zolari orasidagi munosabatlar amalga oshadi, hamda ota-onaningtarbiyaviy vazifalari aniqlanadi.Oila va oilaviy tarbiyaning u yoki bu xususiyatlari doimo xalq e'tiborida bo'lganva bu xalq pedagogikasida o'z ifodasini topgan. Xalq avvalom-bor baxtli oila yaratish uchun kurashgan. Xalq pedagogikasida oilani "baxt manbai", "tabiatgo'zalligi", mehnatsevar oila jamoasi sifatida ko'riladi, oilada ayol va erkak tenghuquqliligini e'tirof etiladi, ayollar huquqini himoya qiladi, ajralishlarniqoralaydi, oilaviy nizolarni nihoyatda ehtiyotkorlik bilan hal

qilishni maslahatberadi.

Xalq pedagogikasida onalikka oliy ijtimoiy qadriyat sifatida qaraladi, xalq og'zakijodida esa ona doim ulug'lab kelinadi. Oilaning ijtimoiy vazifalarini xalq bolada ahloq, hurmat, kattalar va kichiklar bilan hushmuomala bo'lish, qishloq xo'jaligi, kasb-hunar malakalarini egallashda ko'rgan. Islom dinidagi ma'naviy-axloqiy o'gitlarning ijtimoiy mazmuni. So'nggi paytlarda respublikamiz olimlari xalq pedagogikasining manbalaridoirasini kengaytirishni taklif qilishmoqda. "Evropa pedagogikasida tarbiya uchun zarur bo'lgan umuminsoniy xislatlarning mavjudligini tan olgan holda, Yan Amos Komenskiy, Ushinskiy, Makarenkolarning ilmiy merosiy ahamiyatini e'tibordanchetda qoldirmay, bizda ham boshqa xalqlarda bo'lgani kabi Beruniy, Forobiy, Imom al-Buxoriy, At-Termiziy, Navoiy, Avloniy, Behbudiy, Munavvarqori kabimashhur mutaffakkirlar borligini unutmasligimiz lozim.

Yoshlarimiz ko'p yillarmobaynida ulardan, buyuk merosdan bebahra bo'lishganligi esa achinarli holdir." ko'rib chiqish kerak Shuni ham nazarda tutish kerakki, bu sanab o'tilgan shaxslarning barchasi Beruniy, Farobiy va Navoiylardan tashqari bevosita islomga aloqador bo'lishgan.

Imom Buhoriy (810-870) islom olamida mashhur hadisshunos olim hisoblanadi. 600000 hadis ichidan 7400 sahih hadisni tanlab olib, u "Al-Jome' Sahih" kitobini yozgan, bu asar Qur'ondan keyingi o'rinda turuvchi muqaddas kitob hisoblanadi. At-Termiziy- eng yirik musulmon olimlaridan biri, 80 tadan ko'p islom tarixi, ta'limoti, so'fiylik nazariyasiga bag'ishlangan asarlar yozgan. Uning "Shamoyili Muhammadiya" (Muhammad hayoti) asari barcha diniy o'quv yurtlarida darslik hisoblanadi. Gap shundaki, aksariyat voqea-hodisalar islomning paydo bo'lish davriga tegishli bo'lsa, ularning katta qismi islomning keyingi rivoji bilan bog'liq. Hadislarning obro'si bilan islomda shakllanayotgan yangi tamoyillar, diniy, huquqiy, maishiy va ma'muriy amaliyotning barcha sohalari yoritilgan. Hadisshaklida islomga madaniy va

g'oyaviy merosning ko'pgina turlari kirdi. Biroq hadislar Qur'on va islomdan tashqarida mavjud bo'lmaydi. Islom monoteistik din, ya'ni uning mazmuni yagona xudo-Allohga iymonkeltirishdir. Bu dinning asoschisi payg'ambar Muhammad s.a.v.(570-632). Musulmonlar o'limdan keyingi hayotga ishonishadi. Ularning muqaddas kitobi Qur'ondir. Qur'on matni VII asrda yozilgan.

Tarbiyaviy vositaga ega bo'lgan Qur'on oyatlari muhim ahamiyatga ega. Ularda ota-ona va farzand o'rtasidagi munosabat haqida bolalarni tarbiyalayotgan ota-ona nimaga intilishi haqida, shuningdek ular etmoqchi bo'lgan maqsadlar ham aniqbelgilab qoyilgan. Qur'on musulmonlar hayotining mazmuni va maqsadi haqidagi qarashlariga katta ta'sir ko'rsatgan va uning g'oyalari musulmon halqlarining madaniyatidan chuqurjoy olganlar hamda xalq pedagogikasi manbalari-maqol, rivoyat, ertaklar va boshqalarga har tomonlama ta'sir ko'rsatgan. O'sib kelayotgan avlodning tarbiyasi va ijtimoiy jarayonlarga moslashuvida bilim, unga munosabat masalasi doimiy muammo hisoblanadi.

Diniy bilimlar-dunyo asoslarini, dunyo yaratilishini bilish. Bilimning bu turi inson etishishi mumkin bo'lgan eng oliy cho'qqidir. Bu masalaga qisqa to'xtalib o'tsak. Qur'onda inson ega bo'lgan dunyoviy bilim haqidagi oyatlarni uchratamiz. Ubadanning uch a'zosi-ko'z, quloq va yurak bilan qo'lga kiritildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M. N. Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika darslik Toshkent 2007-yil.
2. To'raqulov, L. (2021). Yosh avlodga ta'lim-tarbiya berish jarayonida xalq pedagogikasining o'rni va ahamiyati. Pedagogika va psixologiya jurnali.
3. Nodira Egamberdiyeva Ijtimoiy pedagogika Aleshir Navoiy nomidagi O'zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti Toshkent-2009
4. Xalq pedagogikasining zamonaviy ta'lim tizimidagi roli (2024). Toshkent davlat pedagogika universiteti ilmiy jurnali.